

„...hentesüzleti kampókra porciózott pegazus...”

Két antológiáról harminc év változó távolát idézve

Az antológia-műfaj számosát ismerjük, de van egy – egyetlen – szempont, amely valamennyit közös nevezőre hozza: mit üzen annak tartalma, sorsa néhány év, de különösen néhány évtized múltán? A „rajban röppenők” beváltották-e a hozzájuk fűzött reményt – egymással alkotott közösségükön túl tudtak-e megfelelő erejű, akár paradigma-váltással fölerő hatást gyakorolni kortársaikra és – nem kevésbé – az utánuk érkező nemzedékekre? Tegyük föl a kérdést: korszakos jelentőségű-e ma is a Hetek, avagy a Kilencek az egykori – lassan megváltozó – irodalomreceptióban oly erősen dimenzionált jelenléte? Minden bizonnyal igen, hiszen műveik mind a mai napig tükrözik a hatalom és az alkotóművészet egymás iránti hűvös és/vagy megfontolt viszonyát; s így van ez akkor is, ha – főleg fél évszázad távolából – olykor érzékelnél veljünk mindazt, hogy ez a viszony időnként kedélyesebb volt a bevalottnál, s máskor az is megnyilvánul, hogy az emlékezet hajlamos a mából visszapillantva a „rajban röppenők” erejének önreprezentatív indíttatású túldimenzionálására.

Fontos feladat épp ezért számunkra minden visszamenőleges viszonyításnál arra törekednünk: egyszerre mérjük az antológiák adott teljesítményét az akkorhoz; az akkori idők lehetőségeihez, a közvetlen előzményekből fakadó identitás-vállaláshoz, illetve a jelenben születő értékelések esetében azt is fűszerezzük: a szóban forgó antológia hű maradt-e akkori, megjelenése-kori adekvát elképzeléseihez? S hogy egyébként voltak-e valós nemzedéki célkitűzései. Fontos feladat, mondtam, hiszen a sokféle antológiák között mindenképp ily módon kell azokra tekintenünk, amelyek egy adott nemzedék összefogását, együttes megjelenését, vállalt célkitűzéseit, s az egyedi pályáik előképeit rajzolják föl. Így a számos felvidéki magyar szépirodalmi antológiák között is azokra szokás – és kell is – fókuszálnunk, ahol kitapintható mögöttes jelentésükben a korszakhatár. Egy új hang, új nyelv- és fogalmi készlet, és a legfontosabb: megújuló és/vagy új magán- és közösségi történet. Ennek alapján vizsgáljuk most a megjelenésük idén harmincadik évfordulója apropóján azt a két (Pegazus-nemzedéki) antológiát – *Piknik a Szaharában* (próza) és *Nyugtalan indák* (vers) – melyek alkotói a *mai szlovákiai magyar irodalom közép-nemzedékét* alkotják – avagy *alkotnák*. Mindkét

kötet mindenképp érdekes olvasmány; akár az akkor-ról, akár a most-ról. Hogy miért?

Újabb kiindulópontként tűnődünk el azon, hogy mennyire tartalmaz evidenciákat a gyér számú visszatekintések egyike; jogos-e, s ha igen, miért az a fölvetés, hogy „...az Iródia, a Próbaút antológia generációja az utolsó olyan közösség, amely a magyarországi recepcióban megjelenő nyomot tudott hagyni, és amely valóban kvázi írói közösségként tudott fellépni.” (*Mizser Attila: Ami felette, ami alatta. Irodalmi Szemle, 2018/04*) Ez mindenképp súlyos kijelentés a legújabb kori szlovákiai magyar irodalom fejezetéről – még ha indokoltnak is tűnik.

Lapozzuk tehát ismét át – nem csupán az évforduló előtti tisztelgésként – az említett antológiákat. Bennük valójában jól kitapintható a szabadság lehetőségeinek és illúzióinak (avagy allúzióinak? mint az érthetetlen és befejezetlen álom, amit hiába próbálunk elmesélni?) megtapasztalása, mégis (újra)olvasásuk közben ott bujkál bennünk valami különös hiányérzet. Valami, amire akkoriban – megjelenésük idején – talán föl sem figyeltünk, de ami most, harminc év távából határozottan megfogalmazódik. Különösképp igaz ez akkor, ha a körülmények teljességét sem hagyjuk figyelmen kívül. Hiszen az *egész* mozit nézve: peregnek előttünk a kilencvenes évek csehszlovák (vessző), vagy cseh (vessző) szlovák rögválóságából égbe kapaszkodó *tűrt* magyar irodalom különös pillanatai, a nagytotálban, a hosszú svenkekben valamiféle kettős (hármás?) szabadság ígérete sejlik; dőlnek a falak, maguk alá temetve a kommunizmust, Németország egyesül, Csehszlovákia kettészakad, megnyílik az út a szlovákiai magyarok előtt a politikai és közösségi önérdékérvényesítés irányába, a minapi iródiások kisebb-nagyobb erejű pártokat erősítenek, ki önkormányzati és/vagy parlamenti képviselő lesz, ki miniszter, a hétköznapokat átjárja, megtölti valamiféle pezsgés; ám ha ennek nyomait keressük, kutatjuk az antológiák szövegeiben, egyre inkább érződik: *van valami furcsa és megmagyarázhatatlan* az élménykavalkádban. Mintha mindeközben az alkotók kicsit másnaposan néznének a világba, csöndesen dudorászva a slágert, hogy – ülök egy rózsaszínű kádban...

Mert a textusok olvasatából úgy tűnik, az alkotók szűkebb környezetében, közvetlen életükben *nincs* – nem volt – *semmi* rendkívüli.

És ebben, azt gondolom, valóban *van valami furcsa és megmagyarázhatatlan*; hogy megismételjem, metaforaként, az amúgy valóban jó, remek történelmi remake címét. Én legalábbis – hogy az áthallás rövidke pillanatára elidőzzem *Reisz Gábor* immár filmtrilógiájánál – mindhárom filmben (nem csupán a harmadikban) hangsúlyosan látni és érteni vélem a magunk magyar majd magyarosch történelmének fölidézését; az annak széttartó értelmetlenségéből, eldobottságából, szétmartságának látványából fölsejlő csalódottságot és számonkérést – félénk. Akik, lám nézők voltunk, s nézők is maradtunk, s most itt, a nézőtéren va-

gyunk csak kiérdemelt örökbérletes helyünkön. Pedig mennyi lehetőséget kínált föl a történelem... – e kopottságában megszokott zsöllye helyett.

A kilencvenes évek eleje sem a semmiből hullott alá, semmiképp sem volt előzmények nélküli. Volt már ilyen a felvidéki magyarság életében; veszteség, visszaterés, béketábor, ama Tavasz, lánctalpas békemenet, s hát most, hogy megismétlődjön a történelem, beköszönt – futtában – a rendszerváltások kora. A légiesített határok ígérete, a senkiföldjének, a két határ közt félúton lenni létnek talán/ha fogalmi-tartalmi kiüresedése. A fölsorolásból adódó összehasonlítás persze fals, hiszen minden korábbi történés valamilyen elvárás, valamilyen megfelelési – megfeleltetési – kényszer árnyékában érkezett, s hát gyorsan kiderült, hogy nincs ez másképp most sem, na de – ennyire érződött volna? Mert, s a helyzet lényegében ezt diktálja, voltaképp mi, olvasók mégis a szlovákiai magyar irodalom szabadságélményét várnánk, annak bármilyen – tiszta, homorú, domború, torzító, görbe, karcos, repedt, csorba, homályos – tükrébe pillantanánk vissza. Ám az egész világ tárul elénk – de nem annak tágassága, hanem annak épp oly szűkössége, intoleranciája, hazugságai.

Lehet: az iródiások tehetnek erről is. Lelakták a várakozást, kifagatták és beismerésre kényszerítették a reményt. S hát mégis valamiféle győzelem volt az övék, ha tünékeny ideig is, de a térfoglalók következő generációjának már csak az illúzió elillanása maradt. Hiszen az Iródia története egyértelmű, sőt, szinte az egyedüli olyan nemzedéki út, amely – önmaga szempontjából – nem nevezhető zsákutcásnak. Térhódítása lineáris szakasszként értékelhető a felvidéki magyar irodalomban; mert lineáris szakasszá tette önmaga történelmét s önmaga számára a történelmet. Ellenállással felérő kivonulása idején volt hatalom, mely még fellépett ellene, de ezzel az be is teljesítette sorsát – eszközei kimerültek. Igen: hatalom, elfordulás, ellenkultúra, az agresszió elbukása, új kor, új építkezés – a linearitás tökéletes; ám gyorsan kiderül, hogy a szabadság annak legnagyobb, legteljesebb ígérete idején is törékeny illúzió. Ha valamiért, akkor ennek megfogalmazásáért érdemes a Pegazus-nemzedék történetébe mélyednünk. Piknik a Szaharában? Hacsak ott nem... de már az indulásba belehalunk... Nyugtalan indák? Hiszen kapaszkodnának, de hová, mibe, s hol az ág, ki az ág? S még soha talán nem volt ennyire fájó annak fölismerése: de igen, nagyon is számít, hogy honnan jöttél, jobban, mint az – hová tartanál... Csak „figyelj az áhítat újra felbérel magát” (Csehy Zoltán: az elnapolt vérszerződés).

Igen, az iródiások innen nézve is jobban jártak – de legalábbis szerencsésebbek, mint az *Egyszemű éjszaka* ma már obsitos vándorlegényei. Pillantsunk vissza kicsit odáig is, hiszen talán az a csapat hihette utoljára, egy röpke időre, a szebb, tágas, nyitott évek eljövételét. Annyira, mint a helyüket kereső kilencvenes évek; s annyira, mint a helyüket kereső fiatalok a csapongó-csapkodó kilencvenes években. Hiszen mit láttak, amikor körülnéztek; mit s hogyan láttatnak ma, amikor

– harminc év elmúltával – követjük tekintetük irányát? A pillantások fájdalma, mondhatni, *Vajda János*éhoz mérhető: „Tekintetünkben hajh! nem az elvesztett, / Az el nem nyert éden fájdalma van.” Talán profán hasonlat ez itt, no de hát a Petőfi-émlékévből (ha máskor nem is) talán szabad arra utalni, hogy a szabadság s szerelem *együtt tesz teljessé* mindent.

Nos, idézzük föl az antológiák szerzőit, ha csak villanásra is. Előbb a nemzedék költőit. S mert kezünkre játszik az idő múlása, a pályáiv tartalmát is mérlegelhetjük – összevetve hatásukat a szlovákiai magyar irodalom jelenlegi arculatára. Hogyan s mennyire tudtak élni ama felszabadító erejű lehetőségekkel, melyeket *Tóth László* így összegzett: „Az 1989-es fordulat következtében jó néhány ponton lényegesen megváltozott a (cseh)szlovákiai magyar irodalom szervezeti és intézményi szerkezete, de öndefiníciójában, továbbá a magyar és a világirodalom egyeteméhez való viszonyának az újrafogalmazásában is jelentős módosulásokra került sor. ... a szóban forgó változások – néhány kétségtelenül negatív jelenség mellett – többnyire kedvező feltételeket és légkört teremtettek az addig kellőképpen nem artikulálódható alkotói energiák térnyeréséhez és az új pályakezdő rajok jelentkezéséhez. Mást nem említve, e helyen csupán a (cseh)szlovákiai magyar lap- és könyvkiadói struktúra gazdagodására, rétegződésére utalnék...” (*Tóth László: Próba felvétel. Új Forrás, 1995. 6. sz.*)

A *Nyugtalan indák* első szerzője *Bolemant László* – s a véletlen adta helyzet érdekes eredményt hoz: lírája amolyan mottóként simul a kötet versei elé, épp csak átsuhan bennünk az érzete annak, hogy „visszabilen börtönébe a jelen” (Levél Prágába). Majd egy maradandó erősségű József Attila-parafrázissal enged tovább bennünket: „az erkölcs beléd fojtja / a halált és a jelenbe löki / hűvös, kék vasát” (Nélkül). Őt követi egy már itt kiforrott, kész költő, *Csehy Zoltán*, hangvétele szinte lubickol a kimondhatóság szabadságában, bár be-becsúszik néhány kortársi „örökzöld”; az „álmosan fordul másik oldalára a század” például Temesi Ferenc klasszikusát idézi, ám „hajaz” Szőcs Géza talán később kelt hasonló metaforájára; íme, egy tipikus példa a toposzá válás útjára – de ki tudná ezt jelenleg a klasszika-filológia mesterénél, Csehy Zoltánnál jobban? Ezért, hogy a motívum allúzióként való fölbukkanását erényként is fölfoghatjuk. Ami biztos: Csehy – ahogyan ez később bizonyossá vált – tudatosan nyúl a magyar s az egyetemes világgöltészet toposzaihoz, s alakít azokon, hogy nagyobb – egyetemesebb - súlyt kapjanak a pillanatnyinak hitt időtorzók. Mint ebben: „hallgat a forradalom / lábaid előtt / szíromnyi hontalanságunk / vérzik” (hallgat a „forradalom”). Őt követi – olvasatunkban - *Fehér Sándor*, aki a tudományos pályán találta meg hivatását; ezt tiszteletben tartva is azt kell mondanunk: most is élményszámba, napi aktualitás rávételére adnak okot metaforái, az abszurdtól a balladás hangvételig terjedő munkái. Versei erős ívet adnak – egyike azoknak, akik miatt érdemes rálapoznunk e harmincéves antológiára.

Gyetvai Zoltán sok hangon játszik, a sajátja talán épp emiatt fátyolosnak tűnik, de visszaadják a kor hangulatát. „hideg hold néz Európára révetegen” (európai éjszaka) írja például, s akár későbbi mondandónk egyik kulcsmondataként érdemes ezt följegyeznünk. De hasonlóan erős metaforaként emelhetjük ki *Lukács Zsolt* az adott vershelyzetben csupán játékos indításként olvasható oximoronját: „arra ébredtem hogy halott vagyok” (Ébredés). *Mészáros Ottót* – azt gondolom s talán tévedek – a beat hangvétele ihlette akkoriban, „a semmi foszlánya volt a jelen” (Jelenés), írja a műfaj hosszúverseinek gondolatritmusában s ezt érezzük *Motesiczky Gábor* verseinek olvasása közben is, bár kihallik időnként a blues kormos szomorúsága – „nem új a világ csak annak álmodom” (Enyém-blues, kissé...).

Z. Németh Istvánnál válik egyértelművé (mint korábban Csehynél, s majd, hogy előre „szaladjak”, Szászi Zoltánnál) az, hogy eme antológia lapjain életmű születik. *Hagyományt és identitást követő, tovább építő életmű*. Versei maradandó poézisre mutatnak; soraiban Forbáth Imre hangvételére vélünk rá, de ez annyit jelent: távolról s mélyről faggatja már itt elődeit, „s halotti szürke közönyt fúj arcunkba a szél, / miénk a kora hajnali tisztaság” (Hajnali lány). *Patus Jánosig, A. Szabó Lászlóig, Szarka Tamásig* érve dalokat hallunk, többnyire dallammal együtt, majd *Szászi Zoltán* ismét a líra örvényeibe ránt bennünket; a beat hangján, Corso bombája robban ránk: „úgy tűnik / őstudmitkezdniezzelakurvanagszabadsággal” (...Zevrópa szélén). A verseket *Szűcs Enikő* és *Zalaba Zsuzsa* zárja az antológiában – két karakteres út körvonalai rajzolódnak ki, *performer* irányba. Járhatóbb. Hiszen „a realitás díszletként lóg a tájra” (Téli impresszió, Szűcs); s mert „nem az erdővel / a fákkal történik valami” (Ars poetica, Zalaba).

Az általam kiragadott részletek segítségével talán megfogalmazódik a fontosabb említett *van valami furcsa* tónusa. Összegzése előtt emeljük ide egy újabb Mizser-idézetet a már említett írásból: „A rendszerváltás utáni első generációnál az antologiaszerkesztés mint kritikai eljárás már nem érvényesül. Sem értékorientációjában, sem az érdekképviselő szempontjából nincs jelentősége és súlya a regionális irodalmi kiadványokban való megjelenésnek. Az író táborok már kevésbé jelentenek nemzedéki összetartó erőt. Sokkal inkább önálló teljesítmények jelennek meg pályaképként. Ennek hátterében az áll, hogy az elmúlt évtizedben a nemzedékiség, illetve a pályakezdők teljesítményére való reflektálás helyett a »szlovákiai magyar« irodalmi közösség egészének bemutatása vált hangsúlyossá.” Mit is jelent ez, egészen pontosan, általában s konkrétan – a Pegazus-nemzedékre vetítve – az adott időszakban? Úgy tűnik, a sorsközösség, a megmaradás igénye helyett a nemzedéki *széttartó erő koherenciája* érvényesült – gyakorlati és átvitt értelemben egyaránt. Megnőtt a tér, egyfajta határtalan horizont rémlett föl célként – az alkotók „Olyan közegben érzik magukat otthonosan, amely regionálisan nincs kódolva, ugyanakkor generációs és határon átívelő kapcsolatrendszert ad.” (Mizser Attila, u.o.) A térségi kötelékek kezdenek szétszakadozni, s

jól kitapintható már ekkor az a megközelítés, amit később emelnénk ki, de talán érezhető az eddigiekből is.

Másik évfordulós antológiánk – *Piknik a Szaharában* – a nemzedék prózatermesésének javát vonultatja föl. Itt a föntiekhez hasonló szétszalazástól eltekinthetünk, hiszen szépprózai stílusokat ugyan lehet érzékeltetni sűrű atmoszférát, egyéni megoldásokat fölillantó mondatokkal – de nem szerencsés. (Említsük meg azonban a mélyebb értékelésekre nyitott érdeklődő olvasóknak *Kocur László* tanulmányait a kötet szerzőiről.) Akkora terjedelmi tér, öt részletesen idézni, számunkra itt nem adatik, legföljebb, ha életmű-összegzésekről lenne szó, de hát a szerzők esetében még ma is „legföljebb ha” életműszakaszokról beszélhetünk. S azon belül: erős írói hiatusokról, ritka megszólalásokról, kisebb-nagyobb ideig tartó pályaelhagyásról és/vagy új térfoglalásról; hiszen a nyolc – de inkább hét – író közül négyen az antológia megjelenésének idején (vagy egy-két évvel azt követően) világjáró vagy tartósabb időre szóló külhoni magyarnak szegődtek. Németország, Ausztrália, London, s a tengerek végtelenje hívta őket; s ha írtak is később, élményanyagot már ez a sorsszakasz szolgáltatott számukra. Hét, írtam, hiszen a nyolcadik, *Pálovics László* – a címadó novella szerzője – ekkor már négy éve a halált választotta. De szerepeltetése semmiképp sem csupán gesztusértékű; szövegei az antológia erősebb mezőnyébe tartoznak, s a nemzedék pályáivének meghatározó vonása az ő sorsa is. Maradva az antológiánál: szerzőik mindmáig elmaradtak attól az esetleges várakozástól, hogy kilép közülük a szlovákiai magyar irodalom *Grendel*hez vagy *Talamon*hoz hasonló reprezentánsa; külső és belső útjaik is mintha Tóth László aforisztikus megközelítését teljesítenék be: „Úgy tűnik, a szlovákiai magyar írók az ő nemzedékükkel – a mai húsz-egynéhány évesek nemzedékével – elkezdik/megtanulják – elkezdhetik/megtanulhatják – a valóságban is belakni a világot.” (i. m.)

E mondat – szövegközi mottó... – után lassan el is kezdhettük évfordulós összegzésünk bekezdéseit. Kezdve ott, hogy nagyon pontosnak és rendkívül relevánsnak kell értékelnünk *Görözdi Judit* meghatározó mondatait: „A nemzetiségi (sors)regény műfajmintája az ezredforduló utáni szlovákiai magyar prózában a szépirodalmi megszólalásmódok számára kiüresedett, ami nemcsak a perspektívák általános – posztmodern hozta – elbizonytalanodásával és a történelmi elbeszélést szélesen érintő szemléletváltással függ össze, hanem sokkal inkább azzal, hogy a kisebbségi történelem sérelmi megközelítésével szemben inspiratívabb, a kortársi gondolkodás kérdéseit is reflektáló, művészi szempontból is izgalmasan sokszínű megközelítések jelentek meg.” (Kisebbségi múlt a jelenben – a szlovákiai magyar prózairodalom tükrében az ezredforduló után, *REGIO* 31. évf. [2023] 2. szám 37–55.) Összegzésünk ezen idézettel immár a jelenhez csatlakozik; a nemzedék perspektívái mintha igazolták volna (különösen a prózai termés tekinte-

tében) számukra a *van valami furcsa és megmagyarázhatatlan* előérzetét. Számukra – is.

A történet, annak tanulsága, persze nem ilyen egyszerű. Évtizedeken, sőt immár évszázadon átívelő örök kérdése ez a felvidéki magyar irodalomnak: élhet-e nyelvében az a szűkebb nemzeti közösség, melynek írói, művészei a világéthoz teljességéhez mérik magukat s a mindenségből merítik élményeiket? Ez tárgyi-lagos kérdés, kéretik úgy is olvasni; nem szem elől tévesztve azt, hogy ez – mint főntebb írtam – hosszú-hosszú, helyenként parázsló vitákkal tarkított, szellemi hidegháborúba torkollott történet. A részletekben nem elveszve foglaljuk össze egy idézet segítségével, miről is van szó? „A kisebbségi helyzet a gyakorlatban determinálta a művészetek és a tudomány jellegét és célját – ennek utóbb gazdag elméleti irodalma született –, társadalmi feladatokkal ruházta föl őket. A közvélemény megnyilatkozó része számonkérte a kultúrán a »kisebbségi sors« értelmezését, sajátosságainak vizsgálatát, tapasztalatainak dokumentálását. A töredéktársadalom által támasztott legfontosabb igény az volt, hogy a művészet segítsen túlélni, őrizze a nemzeti identitást, a nyelvet, a fenyegetett értékeket. Elsősorban olyan értékekről volt szó természetesen, amelyekben a mögöttük álló nemzet rész félreismerhetetlen vonásai is tükröződnek” – írja *Filep Tamás Gusztáv* (A kisebbségi magyar kultúra, művészet, művelődés, tudományosság intézményei és teljesítményei; /Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, 124–132 o., Gondolat Kiadó, MTA, 2008/), s ez a bekezdésrész nagyon pontosan érzékelteti mind a kezdeteket (a békeszerződést követő időszak lehetőségeit), mind az azóta eltelt évszázadnál hosszabb időt. Mert noha a politikai adottságok folyton-folyvást felülírták a kisebbségi lét önálló kulturális fórumainak lehetőségeit, életképességeit, a sarokpont, az olykor heves vitákba és szakításokba torkolló ütközőzőna mégis abból fakadt: a modernitás megfelelően szolgálja-e a nemzeti identitás megőrzését, s a hagyományok feloldásának kísérletei erősítik-e az anyanyelvi kultúra folytatólágosságát – avagy a kisebbségi magyar irodalom képviselője (és annak olvasói) perifériára szorulnak-e? Ez olyan kérdés, amellyel szembe kell nézni, elengedhetetlen része ama mérlegelési folyamatnak, mely alkotót és közösséget együtt vizsgálja – akkor is, ha ezt amúgy mindkettő önálló szempontok szerint súlyozza. Még mindig a korai kezdeteknél maradva, a korszak egyik legfontosabb csehszlovákiai magyar szerkesztője, *Szvatkó Pál* a csehszlovákiai magyar irodalom vonatkozásában az emigránsok és dilettánsok harcaként minősítette az első korszakot; s ez a megközelítés bizony a mai napig föl-fölbukkanó „fekvőrendőrként” egyszerűsíti le a világnézeti, alkotói, fölfogásbéli, s még számos okból föllobbanó vitákat. S hogy ez mennyire érinti (az elmondottakon túl) az évfordulós antológiákról szóló írásunk bekezdéseit? Erősen, több szempontból is. Lássunk mindenekelőtt egy idevágó passzust Kocur Lászlótól: „Ez a szöveg” – írja *Czakó Józsefről* szóló tanulmányában – „sem a mítosz miatt lett jó,

hanem épp azért, mivel mintegy demitologizációs aktusként megpróbált felül-emelkedni a kisebbség-mítoszon, azt hangsúlyozva, hogy ő fiatal, és alapjaiban ugyanazok a problémái, mint egy norvég, görög, lengyel vagy német fiatalnak, s ez a fiatalságdiskurzus ki tudta őt emelni a kisebbség-diskurzusból, az elszigeteltségből. Nem attól jó, hogy piros-fehér-zöld tintával íródott, hanem mert egy sajátos léthelyzetet próbált értelmezni, és ez jól sikerült neki. A jó pedig egyetemes.” (Czakó POSZTulása, Kalligram, 1999, VIII. évf., 1999. október). De az érzékeltetett és érzékelhető törekvést nem csupán ez az idézet tudatosítja bennünk. A vita régi, mondtam, de akár nevezhetjük a hagyomány és identitás folyamatos próbatételének; egy szinte állandósult, vagy inkább befejezettnek tűnő elszakadási kísérletnek. „Az alapkérdésekre a jó száz év történetében – a pillanatnyi történelmi-politikai és társadalmi tapasztalattól nem függetlenül – a legkülönbözőbb irodalmi megoldások születtek. Ezek a magyarság és (Közép-)Európa közötti értékközvetítés messianisztikus tudatától a kisebbségi meghurcoltatások dokumentálásának kötelességéig terjedő nézőpontokat láttatnak, beleértve az esztétikai irányzatok szerinti (modernista, avantgárd stb.) vagy ideológiai elköteleződések pozícióit is, amelyek szemléletükben nem tartják elsődlegesnek a nemzetiségi horizontot” – írja ugyanott Görözdi Judit, mielőtt levonja az ezredforduló után – nagyon konkrét jelenből fakadó tanulságokra – születő reflexióit. Ennek lényegét nem vitatva, inkább megerősítve mondjuk ki: az évfordulós antológiák mintha valóban megsejtették volna azt, hogy *van valami furcsa és megmagyarázhatatlan* a körülöttük zajló történelem mélységeiben. A jövő: nyugtalan piknik a Szaharában. S már készül a menü: „*hentesüzleti kampókra porciózott pegazus*” (Csehy: /Lungarno Torrigiani/) várja a pácolást.

De nem érintem, csupán megemlítem: ezt a nemzedéket sem kerülték el a körforgásként visszatérő konfrontatív kihívások. Világnézeti, művészet-fölfogásbéli, etikai és esztétikai megfontolások mentén meghozott és jónak gondolt döntések konfrontatív következményei. Mondanám, hogy szerencsére kevésbé viselték azok meg őket, mint a közösség képviselőjére létrejött politikai szervezeteket; meg sem említeném ennek közvetett hatását, de érdekes akusztikát kap e sorok írásakor az onnan érkező mondat: fel kell hagyni az etnikai alapú politikálással. Azt nem mondom, hogy nincs benne ráció, közösségi értelemben biztosan értelmezhető kijelentés, de áthallásokat szült e sorok írásakor bennem: fel kell-e, fel lehet-e hagyni az anyanyelvi hagyomány és identitás közvetlen ápolásával – alkotói következmények nélkül? Ide kívánczik *Szokolczay Lajos* egy negyedszázada papírra vetett írásának részlete: „Lehet-e valahonnan elmenni és visszatérni ugyanoda, ha ebben az időleges elszakadásban csupán a lakhely változtatása érzékelhető, s a cipelt gyönyörűséges teher, az anyanyelv – bárhol is járjon-keljen e nehéz szerszámot forgató író – röghöz köti a nemzet történelmével és kultúrájával beoltott énekest? A ... megszaggatott térkép lövészárkai még ma is tele van-

nak gyűlölettel... de elképzelhetetlen olyan sötétség, amelyet a szellem lámpásai ne történe át. Az a dolguk. Vigaszt nyújtani mindazon nyelvkárosultaknak, akik számára a táj (és irodalma) nem csupán szépség, hanem küzdelmes terep is.”

Fel lehet-e hagyni tehát az anyanyelvi hagyomány és identitás közvetlen ápolásával – alkotói következmények nélkül? Meglehet, hogy igen; s meglehet, igaznak mondható Tóth László egyfajta jóvendölése: „...hagyományos (korábbi) értelemben vett szlovákiai magyar irodalomról a jelenre vonatkoztatva nem, vagy csupán egyre szűkülő értelemben, s csak az egymást követő új nemzedékek számára mind kevésbé értelmezhető és mobilizálható múltra vonatkoztatva beszélhetünk.” (Tóth László: *Hagyomány és identitás*, 523. o., Magyar Napló, 2022)

Ismétlem, igaznak tűnő s árnyalhatatlan summázat ez, különösen egy olyan irodalomtudóstól, aki – szépirodalmi tevékenysége mellett – alaposan beásta magát a (cseh)szlovákiai magyar irodalom Trianon utáni – s persze annak előzményeit is vizsgáló – történetébe, a nemzettudat ki- és átalakulásának fölmérésébe. Következtetéséhez a két évfordulós antológia súlyának, irányának átgondolásával magunk is hozzájárulhatunk; kiegészítve a képet magunk gondolatával: a Tóth László által bemutatott jelenidejűségi állapot már *akkor és ott, e két antológia lapjain* elkezdődött. Ahogyan – ez se maradjon említetlenül – az új profilt kereső kiadók és műhelyek sem igen gondoltak bele ama kérdésbe, amit évtizeddel később Tóth László így summáz az imént citált tanulmánykötetben: „...miért kellene elvonnunk a bizonyosan identitásképző és -erősítő szlovákiai (erdélyi, délvidéki, kárpátaljai) magyar irodalmat és irodalmi lapokat azoktól, akik mindent még igénylik, akik továbbra is fogékonyak erre a kettős identitásra, és miért ne biztosítsuk nekik ezzel is a választás lehetőségét...” (Hagyomány is identitás, 38. o.) Nos, ama két antológiában e választás kérdése nem hagy kétséget maga után. Ígéretes írói pályák mellett (mint minden hasonló antológiában) akadnak mindeddig torzóban maradt kezdetek azokban, de összességében kimondhatjuk: valóban az Iródia volt „az utolsó olyan közösség, amely a magyarországi recepcióban megjelenő nyomot tudott hagyni, és amely valóban kvázi írói közösségként tudott fellépni”.

A Pegazus-nemzedék más utat választott (egy-egy, de meglehet, csak *egy és egy* jelentős kivétellel). Akkor biztosan jó ötletnek tűnt. Vagy legalábbis: így kért járhatóbb – egyéniségére szabottságában hatalmas kockázatával is kockázatmentesebb – utat (ön)magának „az egyre gazdagodó, sokrétűbbé és többközpontúbbá váló magyar kultúrában” (részlet a *Nyugtalan indák* fülszövegéből) a felvidéki magyar irodalom kilencvenes években indult nemzedéke.